

MAGYAR KÜLTŐ PRÁGÁBAN

Irta: FORBÁTH IMRE

A felszólításnak, hogy erről a témáról irjak, szívesen teszek eleget, hiszen így alkalmam nyílik megmondanom: csodálat és hála, a vig és komoly érzések és emlékezések ezer színes szála köt engem Prágához, hol hányt-vetett életem legszebb éveit éltem. Sok jeles írójához, művészehez, szociális mozgalmainak legjobb embereihez, az együttes munka, a barátság, a kölcsönös felismerés és egy kiváló asszonyához a nagy szerelem emléke fűz. Nem bánom, kinevethetnek, de bevallom: semmilyen hirnév és elismerés nem tudna úgy meghatni, mint például az a pár sor, amit a véletlen hozott szemem elé, mikor minap egy cseh regényben megtaláltam magamat „Forbesz doktort, a költőt és orvost“, mint tréfás-komoly mellékfigurát, vagy a nagy poéta Nezval versében „Vyzva prátelum“ ez a sor: „s a saroktlan mosolygó-kék szemekkel Forbáth Imre ült“...

Furcsa figura lehettem, rövid bekecsben és lábszárvédőkkel, vörös szakállamat babrálva, mikor úgy 1920 telén beállítottam az irodalmi kávéházakba, csehül még alig nyögdecselve és szemtelenül lecsücsültem az asztalokhoz, melyek körül akkor egy Hora, Horejsi, St. K. Neumann, E. E. Kisch és mások, prominensek, üldögéltek. A jogos kérdésre, hogy mi jogon, a világ legtermészetesebb hangján válaszoltam: „a legnagyobb magyar forradalmi költő vagyok.“ Miután ilyen szép ajánlólevelet állítottam ki magamról, mit tehettek egyebet, melegen üdvözöltek, helyet adtak az asztalon vastos könyökömnek s az asztal alatt hosszú lábaimnak. E. E. Kisch ugyan gyanakodva megjegyezte, hogy külsőm inkább egy kisgazdáé, mint költőé, de azért ő is fölvetett barátságába, melyre bizony csak ráfizetett. Boldogult, jóságos mamája megszámlálhatatlan rostélyosáért s a garmada könyvéért, melyet mindjárt rohantam Andréhoz eladni, tőlem összesen egy hozzá- és rólaírt verset kapott, melyet azonban — hízegő volta miatt — nem engedett leközlennem.

Soha nem értettem meg, hogy léteznek kulturemberek, kiket a sors idegenországba vet s ők környezetük iránt közömbösen, nyelvüket nem értve, történelmüket és kulturájukat nem ismerve, képesek ott hosszú éveket, egy évtizedet eltölteni! Pedig sok ilyen magyarral éltem akkor együtt Prágában. Ültek a kávéházban, csak magyarul beszéltek, főleg magyar lapokat és könyveket olvastak és szívüket a nosztalgia emészette. Körülöttük a legcsodálatosabb történés: egy fiatal, tehetséges nép lerázta magáról évszázados gátlásait, szolgaság szennyét, tradíciós porát és hatalmas, friss lélegzettel új életbe kezdett. Az akkor még aránylag kicsi és vidékies Prága is rövid pár év alatt, szemünk láttára, nagyvárossá fejlődött.

A magyar intellektüelcsoport ezalatt élte a maga sajátos, zártkörű életét. Az Edison-kávéház egy sarkában s holmi homályos uccákban eldugott kiskorcsmákban jöttünk össze és terveztünk, szerveztünk, konspiráltunk. Tartottunk egymásnak nagy szónoklatokat, de sokszor csak

suttogva mertünk beszélgetni, mert kitudja milyen titkainkat ki hová rohan denunciálni. Ezen idők eredménye: dolgoztunk, tanultunk, építettünk a világnézetünket és főleg — megtanultunk vitatkozni. Hihetetlenül intenzív szellemi életet éltünk. Ennek két tengelye a dialektikus materializmus és a művészi avangárdizmus problémái voltak. A magyar forradalom bukása, a német felkelések peripetái, a győzelmes orosz forradalom elég anyagot adtak politikai vitákra. S az akkori idők perspektívája ez volt: a változás! Erre készültünk, ezt tanultuk, ez forralta koponyánkat. Másrészt ekkor volt az izmusok fénykora is. A részint zagyva, részint termékeny káosz, a tabula rasa, a dada, a minden eddigi summáris elintézése illuziójának, a szintaxisok széttörésének s a gomolygó ködfoltokban új csillagzatok keresésének. A fiatalon elhunyt Mihályi Ödön és Kudlák Lajos, a *Ma* munkatársai és Spitzer Ferenc, a zseniális recitátora és rendezője a maista előadásoknak ekkor a legaktívabbak. Inkább politikusok voltak Gortvai és Weinherz és szegény, boldogult Kenczler, a nagy műtörténész. Társaságunk legértékesebb tagja azonban Bauer Ervin volt, a biológus, aki ma a leningrádi egyetem professzora. Ő hozta közénk a magas tudományosság, az exakt kísérletek és a matematikai gondolkozásmód szellemét. Az ő lakásán jöttünk össze, akiket a tudomány modern problémái is érdekeltek, akik itt is avangárdizmust kerestünk. Links Artur, Marmorstein Sándor és jómagam voltunk a „doktor bácsi“ adjutánsai. Így megoszlott a társaság nagyjában és általában e három tevékenység körül, ki ezt, ki azt kultiválta inkább. Ennek megfelelően három helyiségben zajlott le társaséletünk: az Edison sarkában, a bizonyos „forradalmi kiskorcsmában“ és Bauer doktor lakásán, a cseh biológiai intézetben. Majd pedig a különböző pódiumokon, ahol verseinket szavalták és programbeszédeink elhangzottak s végül az egyetemeken, ahol a „nagy politikusok és költők“ szorgalmasan ismételték vizsgálataikat.

Jeles Edisons-tagok voltak: Fekete Imre mérnök, az első magyar repülőgépkonstruktőrök egyike, kiváló matematikus és spártai jellem és Bányai Pál, aki ekkor még más név alatt piktorkodott, továbbá Wetzler, jó könyveknek lángoló szívének propagátora, később Szilágyi András, ki a transzilvániai fenyvesek gyantaszagát hozta lobogó sörényében és Frank János, aki már akkor a psychoanalízis kiváló ismerője volt. Az illusztris vendégek sorából hadd említsem Bernáth Aurélt, aki akkoriban adta ki gyönyörű első grafikáit. És még jónéhányan voltak mások is, Edison-törzstagok, vagy kiváló vendégek. Teljességre azonban nem törekszem. Inkább megemlítem, hogy kevés kivétellel farkasordító nyomorban éltünk s éhségművészetben is avangárdisták voltunk. Ennek illusztrálására Gortvai egy aranyköpését, mikor egyszer délben a kávéházban látott engem, ahogy tiz deka „tlacsenkát“ falatoztam, két zsemelével. „Ni“ — mondta — „most ebédelt Forbáth a reggelijét, pedig a vacsorája!“

Sajnos, nem térhetek ki részletesen az Edison-csoport munkásságára. Ez külön monográfiát igényelne szorgalmas magántanárok, irodalomtörténészek és historikusok tollából, ilyen címekkel: „az Edison, avagy a modern magyar irodalom fénykora“, vagy: „társadalmi és pártharcok az Edison kávéházban“, akár: „Forbáth Imre és kora“.

Azonban, tréfán kívül, ennek a csoportnak értékes szellemi életét igazolja az a nagy respektus, amit éveken át élvezett, az a szeretetteljes mód, ahogy a tagjai még mindig emlékeznek ezen időkre, az akkor létrejött alkotások aránylag magas nivója és szép mennyisége, de talán az is, hogy a legtöbb tagjának a jövője beváltotta a reményeket. Kiváló

orvosok, mérnökök, művészek és politikusok lettek közülük sokan szét-szórva a nagyvilágban...

Fájdalom, nem mindegyikünknek pályája lendült fölfelé. Például jómagamról, aki a prágai évek elején, csekélység „Középeurópa és kapcsolatos részeinek legnagyobb költője“ voltam, azóta kisült, mint egy osztravai kritikus írta egy csehreformított Gorkij-versem nyilvános szaválása alkalmából, hogy „alkalmi verseket író helyi-érdekű poéta“ vagyok. No, sokra vittem! De hiszen nekem, Szvatkó barátom is jól megadta kiváló esszéjében („mit adott Szlovénia a magyar irodalomnak“), hogy aszongya, összes érdemünk (Vozári Dezsóval): „elsőnek hozták a magyar literatúrába a weimari világnézet chansonjait“. (Dezsó, Dezsó, mindig mondtam, vigyázz a Szvatkóra, ő keresztüllát a szitán!)

Nos, mindegy. Tény az, hogy Prága nagyszerű klímájában úgy burjánzottunk-virultunk, mint a híres Mauthner-reklámokon a fantasztikus kaláták, mik egy Gargantua lakomáját hívaták diszíteni. Azonban legtöbbünk nem tudta értékelni, hogy itt valójában idegenek ültünk egy vendégszerető nép asztalánál, hogy ezt a gyönyörű szellemi szaturnáliát nemcsak zsenialitásunknak köszönhetjük, hanem Prágának is, ennek a szép, sajátos városnak.

És nem a külső szépsége a döntő. Habár felejthetetlen, különös varázsú város. Benne a legmodernebb építészeti stílus lépten-nyomon váltakozik egy ősrégi város műemlékeivel, archaizmusával. A Hradzsín és az Alchimista-ucca, a Malá Strana és a Veit-dóm, a számtalan búvájos régi ház, a barokk szobrok és kapudiszek, a Campa-sziget édesbús romantikája és a Károlyhid kőszentjei ugyanabban a városban vannak, mint Gocár, Krejcar, Obrtel, Gillar és Fuchs építkezései, melyek között nem egy a nemzetközi modern építészet híres remeke. — Felejthetetlen részletek: az ősszel vérpiros repkénnyel szegélyezett lépcsőút föl a Hradzsínba, a hajóutak a Moldván, kirándulások a Petrinbe, Trójába, Istenem, mire emlékezek előbb? A prágai specialitásokra? a kis vendéglők és borozók idilljére, a hentesárúüzletek pazar illatára? A gyönyörű parkokra, melyek padjain nem egyszer éjszakáztam? A külvárosok apacskromantikájára, Zsizskov szegénylegényeire, a híres „Pepi-kekre“, kik sokban hasonlók Angyalföld Liliomára és mégis másfélék és kik a kalandot kedvelő lírikusnak nem egyszer koppintottak a „kocsos“-ára, ha vadászterületükön cserkészett a vöröshajú Zelma után?

De mondom, nem a külső szépség a mérvadó. Ez az impresszionista lelkek élvezete, mindazoké, kik egy tárcarovatolvasó vagy Baedeckeres kéjutazó sablonjai szerint mérik a világ szépségeit. Prágának külső szépségével versenyezni tudnak a régi német városok, egy Jéna, Göttingen, Nürnberg, akár a varázsos flamand helyek, akár Itália és Spanyolország híres, régi városai. De nem és egyik sem azzal az ellentétekből összetett, drámai történelmü, sokrétű Egésszel, a meglepő, bizarr élmények Prágájával, ami Prága! Szeretném ezt valahogy érzékeltetni.

A legjelentősebb ellentétcsoportot a cseh-német-zsidó Prága rikitó különbözőségei nyújtják, Prágában találkoztam azzal a zsidó típussal, amelyik nálunk Magyarországon már nem, de itt még tiszta tenyészetben létezik. Hiszen az ősrégi prágai ghettot talán csak 40 éve rombolták le és építették át, lépten-nyomon találkoztam a típusaival. A kabalista, titokzatos bánatok és bölcsességek zsidójai még ott járkálnak, ki a „Zóhár“-ral a hóna alatt, kis láthatatlan csillaggal a homlokán, elátkozott saskeselyűk, imákat mormoló anakronizmusok. De az „Altneusynagoge“, a zsidó múzeum és temető (a gölem Loew-rabbijának a sirjá-

val) és mind a szakállas kabbalisták nem győztek volna meg a sajátos prágai zsidó-óstitípus létezéséről. Inkább ismeretségem és hosszú beszélgetésem Mirsky sziluett-művésszel, kinek a zsidó lélek gyökereiből nőtt vadbozótos ghetto-miszticizmusa a művészet számomra ismeretlen ősforrásait nyitotta meg.

Más a kultivált zsidóság arculata. Benne megtaláltam azokat a gyors, ötletes fintorokat, tréfás grimaszokat és páratlan rutináltságú szellemi mimikát, mely egykor Prágát a zsidó intelligencia egyik európai centrumává avatta, hivatva uralkodni azon a körfelületen, amit a körző rajzol körül, ha egyik végét Prágába szurjuk s a másikat Berlinen keresztül vezetjük. Prága a termékeny szülővárosa sok világhíressé vált zsidónak. Ezek hordták szét a világba Prága klasszikusan-korrekt németiségét, barokk humorát és minden hájjal megkent okosságukat. És Prága volt — el ne felejtjük! — a német zsidó smokkság székvárosa is. Az Arco-kávéház irodalmárai például 20 év előtt erről voltak európai híresek. Ott Gastamo Buddha s a Greco fényben föltámadó Krisztusa randevut adtak Dalcrozenak s az orosz Kék madárnak, ki viszont Karl Kraus-citátumok vállán csücsült és Nietzsche-ről csicseregett egy zsidó vicceket mesélő atomteoretikusnak. De a buddhisták, szalon kommunisták, a „Kameraden der Menschheit“ és „Menschheitsdämmerung“ revoltáns költőire papájuk textilüzletéből busás apanázs áldása hullott. Később, hirben és súlyban gyarapodva megszüntek zokogni az Emberiség keblén.

Tréfából hadd említsem, hogy egy pillantást szabadott vetnem a régi udvari arisztokrácia bűvös berkeibe is. Egy magyar származású méltóságosasszony vendég- és művészetszerető házában már-már majdnem otthonos lettem volna, ha velem született gögös népi öntudatom — amivel biztosan Maratra, a Nép Barátjára emlékeztetek — nem tiltja meg, hogy leereszkedjék a nagy történelmi neveket viselő feudálisokhoz. In Tyrannos! csatakiáltással expropriáltam hihetetlen mennyiségű szendvicset és hajlíthatatlan büszkeséggel távoztam. Az aranyszívű méltóságos asszony (kitől utólag bocsánatot kérek sok mindenért, barna ingért, lábszárvédőkért, sörtéses képért és jakobinus-étvágyért) azonban mindent elnézett volna, de nem, hogy következetesen madamnak szólítottam. „Forbáth öcsém“ — mondotta — „igy a bábákat titulálják minálunk!“

Prága, az igazi Prága azonban cseh város! S ez a cseh Prága hasonlíthatatlanul érdekesebb és értékesebb, mint a zsidó, vagy a német. A zsidó Prága inkább csak kolorit, exotikum, a német pedig, (melyre itt nem térek ki) végülis csak provincia, kis öble (ha nagyon értékes is!) a német kultúroceánnak. De a cseh Prága központi motorja egy nagyértékű, intenzív kulturának!

Sajnálom és bizony ki kell jelentenem, szégyellem azokat a magyarokat, akik éveket töltöttek el Prágában, anélkül, hogy közeledtek volna ahhoz a számunkra olyannyira idegen s a miénkhez mégis sokban hasonló kulturához. Hiszen mi is kis nemzet tagjai vagyunk, melylyel a világ mostohán bánik s alig tud jóval többet rólunk, mint hogy paprikátevő és csárdásttáncoló vad nép vagyunk. A művelt nagy világban minket, sajnos, nagyrészt csak export-dramatikusaink-, operett-szemétünk s egy Körmendi és Földes Jolán regényei reprezentálnak. Nem vagyunk-e mi ugyancsak felületesek és hóbortosan nagyképűek, ha a cseh kulturáról merünk beszélni, amíg pár közhelyen kívül cseh muzsikát és a Szejken és Csapek egy-két színművén kívül mást nem ismerünk? En a legtermékenyebb eseménynek éppen népek és kulturák

egymásratalálását tartom! Mérföldtől távol a szellemi horizont, ha párvonalasakat tudunk vonni, hiányokat és többleteket összevetni, ha egy olyan finom és élő mérőeszközön, mint egy másik, fejlett nép kulturája, lemérhetjük a magunkét. — Még alig tudtam valamit csehül, mikor már mágikusan megejtett a cseh költészet. Mikor még csak sejtélesen kapaszkodtam Macha „Május“-ának imaginatív soraiba, Hlavacsek szimbólumaiba, Gellner narchikus és Jiri Wolker mélyérzelmű, humanisztikus strófaiba. Majd olvasni kezdtem Komenskyt, Havlicsek-Borovsky szellemes polémiáit, Bozena Nemcová klasszikus prózáját, a cseh biedermeier kispolgári, üde realistáit, Brezina misztikus, csillagfényes költészetét és Bezruc „sziléziai dalait“, melyek sötétkéék és kemények, mint a kőszén — és kezdtem otthonosan érezni magamat. A cseh történelem tanulmányozása pedig, melyet addig csak a magyar középiskola groteszken deformált előadásából ismertem, egyszerre megmutatta nekem a cseh nép igazi arcát és mentalitásának mély forrásait. Egy nép — mondtam, — amelyik egyszer a világtörténelem központjában állott egyikével a legnagyobb szabadságharcos mozgalmaknak, mint a huszitizmus volt, nem lehet jelentéktelen! S valóban, a legjobb cseh rétegek mentalitása ma is ennek a nagy forradalomnak legszebb tradícióit ápolja: lelke mélyén valamennyire táborita ma is. Komenskynek nagy öröksége is frissen és töretlenül él a lekekben. A haladó-szellemű tanítók és tanárok egész légiója ápolja és terjeszti a humanista pedagógia világszemléletét. Ősi szabadgondolkodó, emberbarát, antiklerikális és demokrata ösztönök működnek a nép nagy tömegeiben, kiirthatatlanul. Seholy a spontán szabadelvűségnek, gátlástalan megértésnek és természetes demokratizmusnak annyi szép megnyilatkozásával nem találkoztam, mint éppen csehek között és nemcsak az elitnél, hanem magában a népben és legerősebben kifejezve a nagy szabadságharcos tradíciók hű örökösénél, a munkásságnál.

A cseh kultúra talán nem olyan eredeti, olyan zsenális, mint a magyar. De feltétlenül szélesebb, szervezettebb, civilizáltabb. Nagy előnye egy társadalom kulturájának, ha köreit az urikaszinók dzsentri üvöltése nem zavarja és nem szabdal bele egy vad szoldateszka fringiaja. Hiányzik ugyan a cigányzene édesbús kesergője és szilaj csárdása, de kárpótlásul nem hallani a jobbágyorsu zsellérek jajkiáltásait sem. Kevésbé díszes, kevésbé mokány világ a cseh, de a mérsékelt szenvedélynek, a következetesen építő, csöndes okosságának a kvalitásai sem megvetendőek. Bevallom, nem könnyen esett megszoknom ezt a másságot. Boros fővel, de színjőzanul is nem egyszer gunyoltam cseh barátaimat, hivalkodva virtuos, tempós erényeinkkel. De nekem — s ezt melegségemre — misszióm volt propagálni a magyar értékeket közöttük, cserébe azért, amit kaptam.

Rendkívül hatott rám a jellemző cseh tájékozódás az orosz és francia kultúra felé. Hiszen a cseh kultúrát természetes kontaktusa a német hatással ugyanugy telítette, mint a magyart. De ezt szenvedélyesen ellensúlyozta — már politikai okokból is. Sajnos, magyarok ebben is szegényebbek vagyunk! Határtalanul és mértéktelenül, egyoldaluan zudult és zudul ránk a német szellem vizesése. Jóoldalt méltányolván, meg kell azonban látnunk, hogy ez a német protektorátus szellemiségünknek sokat ártott. A német eszmekultusz, mely elvontságra és fellegettségre hajlamos, az eredendő, izmos magyar realizmust jócskán elvezénylősítette. Elfilozófáltunk sok mindent, ami helyesebben elán és konkrétum maradhatott volna. A gondolkodás elegáns, acélos-hajlékonyságú és intuicióval, élan vital-lal telített, de emellett racionális francia for-

máját alig néhányan, magyarok, ismerték és művelték, magányos előkelő szellemek. Nagy kanállal nyeltük a német bölcsességet s német interpretáción keresztül, pedáns kommentárok rongyait rázva, majdnem az egész azontuli világot. A hatalmas orosz kulturából például, melyet a csehek pompás fordítások özönéből, de az eredetiből is rendkívül alaposan és mélyen megértve ismernek, mi csak a divatos legnagyobbakról tudunk s róluk is keveset és felületesen. Az orosz esszé — s a szinte határtalan szociológiai irodalom sose jutott hozzánk. De a klasszikus orosz költészet nem-német, hanem orosz misztikája, humanizmusa és szövevényes lélektana is kevésbé ismert nálunk. Ezt az öntudatosan, a német hatás ellensúlyaként kultivált kétirányú szellemorientációt a cseh kultúra értékes és minden oldalon érezhető többletének tartom. Kulturszintézist hozott létre, mely pompásan megfelel a cseh népföldrajzi helyzetének és középeurópai kulturfunkciójának is. Hid kelet és nyugat között.

A francia hatás a szó legjobb értelmében uralja a cseh művészetet. Felületesség és arcátlanság ezt importnak nevezni, ahogy még sokan teszik. Hiszen ide nem készárut hoznak be, amit valami szegény benszülöttek vesznek, kapnak, kölcsönöznek a gazdag termelőtől, hanem egy öntudatos, kényes izlésű elit kultiválja otthon azt a legjobbat, leghaladóbbat, néki legmegfelelőbbet, amit a világban talált. Ha ez import, úgy import volt Csokonai rokokó-költészete, Munkácsi realizmusa, (melynek bölcsőjét Leibl ringatta), a magyar szecesszió egész művésze, de az Ady-nemzedék költészete is, mely szintén nem hullott az égből, hanem zseniális magyar uttörés volt Nyugat felé. Így és nem más-kép kell értékelnünk a modern cseh művészet franciás jellegét is, amelyhez csak szerencsét kívánhatunk nekik, mert józóléssel elkerülték például a szörnyű német expresszionizmus olesó extáziárait és hisztériáisan gyűrött vásznait. Azt vették át a francia művészettől, ami az igazán értékes benne: azt az éber köteleességérzést, hogy elsősorban uraini kell a métier-t. Megtanulták az École de Paris diszciplínált merészségét, az uttörők étoszát, kik nem rohannak elébb utat törni, mig meg nem tanulták töviről-hegyire a pionirok nehéz mesterségét. Szenvedélyes, de józan, mélyen poétikus, de geometrikusan precíz, hallatlanul merész, de egyuttal acélosan logikus az a művészi szellem, amit a cseh avangárd Párizsból hozott. Kijelentem, hogy a modern pikturában és költészetben, de a színház és építészet terén is Prágának vannak a legjobb eredményei Párizs után. Alki ismeri Kremlicska, Spála, Filla, Sima, Zuzavy, Toyen és Styrski festészetét, a cseh avangárd-építészet műveit, Honzl, Dostál, Frejka, Hilar, Skoda, Kurs, Schultz és E. F. Burian színházi rendezéseit s a modern cseh költők, írók és esszéisták: Nezval, Halas, Seifert, Biebl, Závada, Hora, St. K. Neumann, Vancsura, Olbracht, Csapek, F. X. Talda és Teige műveit, hogy csak úgy kapásból pár nevet említsek, az tudja, hogy igazam van!

Ebben a vázlatban csak konturját tudom megrajzolni annak a művészi forradalomnak, ami Prágában lezajlott azokban a szép huszas években. Engem persze elsősorban a költészet érdekelt. Összehasonlítotam a magyar avangárd („A Ma“ stb.) poézisével és kénytelen voltam sajnós elismerni a csehek fölényét. Izlésesebbek és következetesebbek voltak. Nem szenvedtek úgy, mint mi a zavaros elméleti eklekticizmusban és praxisuk is mentes volt a „kozmiikus“ görcsök, zagyva dadaista kísérletek s egyáltalán a megvadult akarnokok és mitugrázók zsibvásáráról. A „poetizmus“ (ahogy az esztéta Teige és a költő Nezval ezt az általuk elindított irányt elnevezték) fölénye elméleti megalapozottsá-

gában és művelőinek nagy tehetségében rejlett, ott dilettáns nem jutott szóhoz! A cseh avangárda nem tévedett el az izmusok utvesztőjében, programja egyszerű, de radikális volt: emancipálni a művészetet az ocsmány requizitumoktól; az emocionalitás és imagináció tiszta eszközzévé tenni; megszabadítani a formai és tartalmi parazitizmustól, mely a régi művészetet oly sokszor töle idegen hatások és eszközök lomtárává tette. A művészet nem imitáció, sem reprodukció, nem szimpla másolása a valóságnak s nem csak szolgálója bizonyos efemer tartalmaknak. Ennek a művészi programnak apja a nagy francia poéta, Apollinaire, kinek hatása a költészet terén nem kisebb, mint a pikturában Picassóé. Hamarosan uralni kezdte a cseh művészet minden területét. Kiméletlen drótseprűjével megtisztította az építészetet az élősködő diszítőelemektől, a festészetet a bamba természetmásolástól és a posványos irodalmi pártostól, harcot üzent az irodalomban mindennek, ami álszakáll, póz és poros régiség, mindennek, ami a poézis, az imagináció szabad kifejlésének gátat vetett. — A színpad forradalmát „poétista“ alapon a zseniális Honzl indította el. A híres „Osvobozené Divadlo“ ennek az avangárdizmusnak egyik leszármazottja, éppenugy, mint (más alapon és eszközökkel) E. F. Burián színháza. Bizonyos kompromisszumokat kénytelenek voltak kötni, le kellett szállniuk a magas művészet hüvös ormairól, de lényegükben megőrizték a heroikus évek merészségét, hűvek maradtak ellenszenvékhöz tradicionalizmus és minden nagyképű ripacsság ellen. Voskovec és Werich „Felszabadult Színház“-a sikerült szintézise a színpadi poézisnek és politikai satirának. Koreográfia és jazz, klaunéria és komoly tartalom: amolyan friss, elános, minden érzéket, gondolatot és érzelmeket hatalmasan megragadó modern „Gesamtkunstwerk“, színültig tele pompás tréfával, de a lázas kor szociális problémáival is.

És kell-e az utóbbit magyaráznom? hogy az avangárd nem volt társadalmi-szociális kérdésekkel szemben közömbös? hogy a művészi forradalmat erős kézzel kapcsolta a politikai avangárdizmussal? Hiszen tudjuk, hogy ez nem véletlen s hogy azok, akik a Szépség teljes, varázsos kiteljesedésére törekednek, nem maradhatnak közömbösek azon harcokkal szemben, melyeket az emberiség haladó része viv a butaság és gonoszság ellen. Bár a következetes politika hivatalosan sosem ismerte el az avangárdát, mint kulturharcának reprezentánsát, de ő bizony annak tartotta magát és foggal-körömmel s elszánt svádával védte ezen szerinte jogos pozícióját. A nagy polémia e körül a kérdés körül, a késhegyre menő küzdelem az avangárda és az u. n. prolétkultus művészet szíviói között éveken át tartott és máig tart új érvekkel s új címkek alatt. Ma a szürrealizmus és szocialisztikus realizmus csetepatéja tombol. Hogy sajnálom, hogy ebben a harcban személyesen nem vehetek részt! Bár költészeti praxisomban inkább hajlok a realizmúshoz, de végtelenül respektálok a szürrealisták jogát a művészet határainak újabb, merész kiszélesítésére. Látom a hatalmas lehetőségeket, miket ez a szellemes irány kezdeményez: a hidverést álom és ébrenlét, racionális és irracionális, tudatos és tudattalan területei között, a véletlennek, a lelki automatizmusoknak, a szabad asszociációknak, a meglepő új konstellációknak ezt a sokatigérő területét. Nem hiszem, hogy minden úgy van és jó, ahogy kedves szürrealista barátaim hirdetik. De tudom, hogy becsületesen és az alkotó emberek feltétlen tiszta szenvedélyével keresik az új utakat, melyek talán sosem látott új módszereket és izgalmasan egyszerű alkotásokat hoznak a művészetbe.

Nem vagyok irigy természet. Magyar költő: fáj ugyan látnom,

hogy cseh kollégáim útja sokkal könnyebb, mint a miénk, hogy pl. könnyen találhatnak kiadót, sőt, az keresi és szépen honorálja őket, hogy egy hálás publikum büszkén istápolja művészeit, ha politikailag nem is mindig konform velük s hogy az állami institúciók is megértő állásponton vannak velük szemben, (államdíjak baloldali művészeknek, stb. stb.) De ezt nem irigylem tőlük. Fiatal, gazdag, tehetséges nemzet fiai ők, nemzeté, mely sokáig elnyomott s most fölszabadult elánját, életkedvét, egészséges jövőbelendülését üdvözi uttörő művészeiben. (Míg nálunk, Magyarországon, fájdalom! — a nép legjobb fiait, legéberebb elméit, legtisztább embereit, kik pedig csak több kenyeret, szabadságot és kultúrát kérnek a szomorú magyar népnek — üldözik!)

De, mondom, nem a könnyebb, rózsásabb helyzetét irigylem én cseh társaimnak. Irigylem tőlük Saldájukat, Masarykjukat! — Hiszen volt nekünk is, volt Széchenyink, Kazinczyink, Eötvösünk, voltak mások is nagyok és legnagyobbak, de ez régen volt. A magyar közéletnek és kulturának sok kiváló egyénisége volt, de tény az, hogy igazán vezető szelleme, mérvadó, döntőszavú vezére az utolsó husz évben nem. Egy Saldánk például biztosan nem! Aki ismeri az ő negyvenéves munkásságát, páratlan szellemi kapacitását, azt a hihetetlen tényt, hogy ez az ember minden fiatal generációval megfiatalodott, hogy ugyanaz a Salda, ki a századvég művészi és bölcséleti áramlatainak szuverén ismerője és propagátora volt — évtizedek után a háború utáni avangárd mozgalmaknak legmegértőbb esztétája és kritikusa lett: aki ezt tudja s olvasott párat százakra menő csodálatos finomságú és exaktságú esszéiből, verseiből, melyek nemesen és sötéten fénylenek, mint az ébenfa — nos, az megérti, ki volt Salda! — Amíg egy „Salduv Zápisník“ megjelent, minden költő jól meggondolta, mielőtt kiadta verskötetét s inkább mégegyszer átlapozta, átdolgozta, kigyomláta, mert: mit fog hozzá szólni Salda? Ez volt Salda, legfelsőbb szellemi fórum, a költészet tábornoka, minisztere és kardínálisa, a legjobb barátja, de legszigorúbb revizora is egyben. Boldog az a kultúra, mely felett ilyen éber és okos, szerető, de megvesztegethetetlen szemek őrködnek, boldog az a költő, kinek ilyen mentor ad tanácsokat!

Egy magyar Salda nincs és fájdalmasan hiányzik. A magyar művészetnek és irodalomnak, mely tropikus bőségben termeli a nagy tehetségeket, ez kellene, egy ilyen lelkiismeret és tudás, az izlésnek, nívónak, igazi felismerésnek, de a könyörtelen kritikának és gyomlásnak is ez a fóruma.

Szerencsétlen csoportok és csoportocskák, magános útu üstökösök és sötétbezuhanó meteorok, vad csörtetők és hallgatag félrevonulók magyar művésze! Mennyi istenáldotta erő és alkotó akarat vész itt el egymástmarásban, önemésztésben, az államművészet, a kommunizmus, a giccs, a klikkrendszer s a mult kísértetei elleni harcban! És különösen, te szerencsétlen szlovenszói magyar művészetünk! Mi igazán sóvárogva, mint egy elérhetetlen imágóra, úgy tekinthetünk Saldára. Mi igazán érezzük, mit jelent az igazi kritika hiánya. Hijján lenni megértésnek, pártolásnak és becsületes, purifikáló akaratnak. A bigott, szűkhomlokú, csenevész kritika a szervi betegsége itteni magyar kulturánknak. Micsoda anarchia, határtalan káosz! Apró klikkek, asztaltársaságok „kulturája“ ez, ahol (tisztelet a kevés kivételnek!) mindenki a „kisebbségi géniusz fáklyahordozója“ és tömjénfüstölőt lóbál a koma-sógor körül, cserébe, pajtás! Bizony nem szép ez a vásár, hol piszkos zöldségüket rikoltva kínálják az irodalmi kofák. Itt lenne az idő, barátaim — példát venni!

T. G. M.! — Megpróbálom legegyszerűbb formulára hozni ezt a nagy jelenséget: ő megszemélyesítője népe önmagára eszmélésének. Őbenne valóban a kollektív nemzeti génusz megalkotta a legjobbat és legtökéletesebbet amit tudott és ember, ki népe vágyálmaait tudatosítani és valóra váltani volt képes, aki egyesítette a legszebb tradíciókat a realpolitika követelményeivel és izzó, nagy álmokkal a nemzet jövője felől. Ember, kinek csodálatos mélységű és intenzitású, harmóniás élete egy célt ismert: felszabadítani népét az évszázados elnyomatás alól, de egyben felszabadítani az öntudatát is évszázadok előítéleteitől, balhiedelmeitől. Kiharcolni számára mindazt, ami szerinte disze volt a modern, nyugati nemzeteknek: legmagasabbfokú polgári demokráciát, civilizációt és a politika ama nemes, reális felfogását, amit a természet- és szellemtudományokon nevelt pozitivistá humanizmus filozófiája támaszt alá. Az elméletnek és gyakorlatnak, a szellemnek és jellemnek, a tudós- és politikusnak ritka, harmónikus szintézise volt professzor Masaryk, a „felszabadító-elnök“. Őszintén aláírom egy kiváló barátom véleményét, aki szerint Masaryk igazi hivatala egy Európai Egyesült Államok elnöksége lett volna.

Szeretném, ha ez a kis vázlatom azt a feladatot teljesítené, amit számtan neki. Mert első sorban a csehszlovák-magyar kulturközeledés érdekében írtam. Ha itt-ott kissé túloztam volna, ha túlegyoldalúan raktam fel a színeket, nem bánom: talán ezzel kiprovokálom a kritikát, az ellenmondás, a korrektúra s ezzel a jobban-megismerés vágyát. S ez is út a közeledés felé.

Én bizony túlszürkének érzem ezt a pár oldalt. De hogy is bírnám leírni érzéseimet, azt a forró hullámot, mely előnti belsőmet, mikor a tiz, mozgalmas évre gondolok, mit Prágában töltöttem s melyet oly gyorsan elhordott a tomboló idő! Ha néha-néha föllátogatok, lépten-nyomon rámcsapnak az emlékezések. Igen, itt és itt jártam egykor, itt laktam, szuterénben, vagy padlásszobában, korgógyomrú költőcsavargó, vagy akár a „kék uristen Bajországban“. A bájos küllvárosban, hol „kék-csikos gatyákat szárít Dejvice szele“, vagy Na Bojistin, a szobában, hol egykor — mondják — a Svejtk zseniális költője, Hasek lakott. Itt az Unió-kávéház, hol őt magát megismertem s később Nezvalt, kinek pufók parasztyermekarcában fantasztikusan csillogó szemei tágranyilottak, mikor — ismeretlenül — megszólítottam: „csak egy zseniális lírikus lehetsz te ilyen naív szemekkel“. S itt a „forradalmi kis-kocsmá“, melyben a „felforgatókkal“ üldögéltem, tervezve a világ hamaros „expropriálását és transzformációját“ s ahol egyszer egy fekete selyembluzos, szőke, óriás szemű lány ballagott át, lépésekkel, mint valami fregattkapitány, Toyen, a festőnő, kibe ekkor promptul beleszerettem. — S az „U Zlaté Kaplicsky“: itt egykor, viharos orgia, Majakovsky Vladimír gigantikus sas-torkát vodkák és whyskik niagarája öntözte. S a „Bratislavská Vinárná“-t sem hagyhatom ki, hiszen ott vedeltük a jó limbachit az okos Clementisszel és a bájos Laco Novomeskyvel, bus-vad szlovák zsványdalokat bömbölve. A „Fénixet“, ahol a kerek asztal körül „négy-öt magyar összehajolt“: Győry, Szvatkó, Vozári, dr. Váradiék és mások és töprengtünk, vitáztunk népünk sorsán. És az áteliéket, hol jeles festőink, Reichentál, Weiner Imre és Nemes Endre éltek, dolgoztak s álmodoztak s hol annyit vitáztunk a művészet új útjairól. És itt mind az uccák, terek, melveken át annyiszor meneteltem szívdobogva a nagy demonstrációkon... Felejthetetlen prágai helyek s ti bajtársak, barátok, szeretők — üdvözetemet! S néked is, dejvicei ház, amelyik előtt ablakotlesve álldogáltam egykor hosszú éjszakai órákon

át, Jarmilát lesve, ki zsarnok papája tilalma ellen jött, szökött szeretni az akkor még sokkal karcsúbb magyar poétát. Frága, Prága, arany Prága!... hadd búcsúzzak tőled Nezval örökszép soraival:

*Idél előtt, tarka napernyő alatt ülök, ott lenn, az Prága
fák kusza sorain át látom, mint örült a vízióját
hajónak látom, melynek árbóca a Hradzsín
úgy látom, mint a költészet elvarázsolt városát
hosszú esőzések után lila köd gomolyog
úgy látom benne, mint egy kalóz arany hajóját
mint az álmát lázbeteg építőmestereknek
mint trónust, mint a mágia rezidenciáját*

*mint szent orrszarvut, kinek ketrece az ég
mint egy cseppkörgonát, melynek sipjai énekelnek
mint a föltámadás szimbólumát 's kiszáradt tavaknak álmát
mint egy súlyosan fölfegyverzett hadat, mely a császárt köszönti
mint egy súlyosan fölfegyverzett hadat, mely üdvözli a napot
mint egy súlyosan fölfegyverzett hadat, mely jáspissá merevedett.*

*öreg vagy, mint a szteppék, melyek fölött dalok suhannak
mígdon toronyóráid ütnek, komor vagy, mint egy sziget éjszakája
méltóságos vagy, mint homlokéke ethióp királyoknak
idegen világból való vagy s az imagináció tükre
szép mint a szerelem titkai és édes révedező emlék
szép, mint a vándorsziklák s az alvás titkai
szép, mint a foszforok s a csillagok titkai
mint egy csodalámpa mennydörgése, szép, mint a poézis.*

A SAJTÓTUDOMÁNY MAI ÁLLÁSA

Irta: BRACHFELD OLIVÉR

Ez a cikk abból az alkalomból íródott, hogy a párizsi egyetem ujonnan alapított sajtótudományi intézete megkezdte működését, Mirkine-Guetzevitch egyetemi tanár és Stephen Valot ujságíró vezetésével. Az új intézet, amelynek lelke E. Hamburger volt boroszlói képviselő, új, negyedéves folyóiratot ad ki CAHIERS DE LA PRESSE címen. Első száma most hagyta el a sajtót.

A sajtó szerepe a modern társadalmak életében egészen nyilvánvaló. Annál csodálatosabb, hogy a sajtótudomány, amely ezt a szerepet felmérni hivatott, még alig jutott túl a kezdet nehézségein. Német egyetemek már a század első éveiben különös figyelmet kezdtek szentelni a sajtó tudományos vizsgálatának, első sorban Berlinben és Leipzigban, és az amerikai ujságíró-egyetemek is meglehetősen figyelmet szentelnek sajtótudományos kérdéseknek. A madridi *hemerotéka*, vagyis: ujság-gyűjtemény, ujság-muzeum, ugyancsak igen régi már, anélkül azonban, hogy a valószínű sajtótudomány akár Európában, akár Amerikában annak az elterjedtségnek örvendene, amit fontossága következtében megérdemel. Könnyen meglehető, hogy a most alakult párizsi *Institut de Science de la*